

**A HELYBEN LAKÓ GAZDÁLKODÓK TERÜLETI ELOSZLÁSÁNAK ÉS
FORRÁSFELHASZNÁLÁSÁNAK VIZSGÁLATA**
ANALYSIS OF THE TERRITORIAL DISTRIBUTION AND SUPPORT USAGE OF
LOCAL FARMERS

Lipcsei József

PhD hallgató
MATE GRDI

E-mail: lipcseijozsef1982@gmail.com

Összefoglalás

A magyarországi agrárüzemek száma folyamatosan csökken, amivel párhuzamosan a támogatást igénylők számának csökkenése és birtokkoncentráció folyamata is tetten érhető. A kis- és közepes méretű gazdaságok helyét átveszik a nagy- és óriás gazdaságok. A földtulajdonból és földhasználatból kiszorult helyben lakó gazdálkodóknak más megélhetés után kell nézniük. A folyamat a rurális térségek eltartóképességének zsugorodást eredményezi, az elvándorlás és a munkahelyek megszűnése révén. További probléma, hogy az Európai Unió forrásai hatására a mezőgazdaság számos esetben támogatástermelő forrássá degradálódott, mint befektetési lehetőség. A magyarországi birtokméret-változás a Magyar Államkincstár (MÁK) közzétételi adatai alapján reálisabban és szemléletesebben kimutatható, mellőzve a kistermelői/őstermelői/háztáji gazdálkodói adatokat, amelyek torzítják az egyébként publikált számokat. Az éves adatok standardizálásával újszerű információként jelenik meg a helyben lakó gazdaságok átlagos mérete, és a járásonkénti koncentrációja. Az eredmények lehetőséget biztosítanak újszerű megállapításokra, és további vizsgálati irányok (gazdasági társaságok és magánszemélyek kapcsolata, családi földtulajdon, érdekkörönkénti földhasználat, stb.) meghatározására az eddig nem tanulmányozott területen.

Abstract

The number of agricultural holdings in Hungary is steadily decreasing, which is also reflected in the decline in the number of people applying for aid and in the concentration of holdings. Small and medium-sized farms are being replaced by large and giant farms. Local farmers who have been forced out of land ownership and use have to look for other livelihoods. The process is leading to a shrinking of the rural economy through out-migration and job losses. A further problem is that, in many cases, EU direct and rural development funding has degraded agriculture as a source of subsidies as an investment opportunity. The change in the size of holdings in Hungary can be more realistically and illustratively measured on the basis of the published data of the Hungarian State Treasury, without the smallholder/holder/holder farmer data, which distort the published figures. By standardising the annual data, novel figures are presented to show the average size of resident farms and their concentration by district. The results provide an opportunity for novel findings and further investigation in an area (relations between companies and private individuals, family land ownership, use of land by different interests, etc.) that has not yet been studied.

Kulcsszavak: agrártámogatások, helyben lakó támogatást igénylő, Magyar Államkincstár, birtokkoncentráció, üzemméret, járás

JEL besorolás: Q10, Q19

LCC kód: S1-(972)

Bevezetés

A mezőgazdaság az élelmiszertermelés mellett ökológiai-környezeti, társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális funkciókat is betölt. Az alapanyag-termelés napjainkra „csak” az „egyik” funkció lett, melyet több, és sok esetben jobban hangsúlyozott feladat egészít ki (Ritter, 2017). Az előző szerepeket befolyásolja a nagyarányú uniós források lehetősége, esetenként a mezőgazdaságot támogatástermelő befektetésé degradálva. Utóbbi sokszor kedvezőtlenül hat a vidéki térségekre a birtokkoncentráció révén. A földalapú támogatások jelenlegi magas szintje földárnövekedést indukál, kizárva a kisebb tőkével rendelkező gazdálkodókat. Családtagokon és gazdasági társaságokon keresztül számos esetben átláthatatlan birtokkoncentráció alakult ki.

Az agrárgazdaságok száma 1975 óta csökken, a megmaradtak pedig mind a mezőgazdasági területet, mind a gazdaságot tekintve egyre nagyobbak lettek (EC, 2013). A rendszerváltás után 1,5 millió egyéni gazdaságból mindössze 440 gazdálkodott 500 hektárnál nagyobb területen, a gazdaságok 99%-ának területe 50 hektárnál kisebb volt (Káposzta – Némediné, 2021). A KSH 2016. évi összeírása szerint is az egyéni gazdaságok száma 12%-kal csökkent, míg a gazdálkodó szervezetek száma 11%-kal nőtt. A legutóbbi, 2013. évi CXXII. törvény (a birtokmaximumról) hatályba lépése jelentősen megváltoztatta a gazdálkodás kereteit. Míg a 2500 hektár feletti területen gazdálkodó szervezetek száma és az általuk használt terület 2010 és 2013 között mindössze a nyolcadával csökkent, addig a számuk közel felével, a használt területük 40%-kal esett vissza (KSH, 2016). Burgerné (2015) a kis családi gazdaságok statisztikai szempontú vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy a gazdaságok számának Európa-szerte tapasztalható csökkenése főként a kisgazdaságok megszűnésének, nagygazdaságokba olvadásának következménye. Ezt támasztja alá Valkó (2014) magyarországi és Hubbard (2009) európai elemzése is, amely szerint a megszűnő egyéni gazdaságok nagyobb része a kisgazdaságok közül került ki. Ezek területét zömmel a helyi nagygazdaságok vették át. Mindez összefonódik a mezőgazdasági foglalkoztatás általános csökkenésével, ami hazai vizsgálatok alapján egyértelmű összefüggésben van a területi egyenlőtlenségek alakulásával (Ritter, 2008).

Az unióhoz történő csatlakozás előtti időszakra vonatkozóan a méretoptimum szerinti gazdaságosság jelenik meg egyes publikációkban. Gazdag (2003) szerint kis,- és töredezett területeken nehezen alakítható ki a gépesítettségi optimum, ezért a bérmunka profittartamát is meg kell fizetni. Hughes (2000) szerint a kis – 30 hektár alatti – farmok hatékonyabbak. Gorton és társai (2003) megállapításai szerint a kommerciális farmok többsége jövedelmezőbb, mint a családi gazdaságoké. A 2004-es uniós csatlakozás után a nagygazdaságok aránya enyhén nőtt (59,7 százalékról 64,7 százalékra), részben az Európai Unió közös agrárpolitikájának (KAP), de a kedvező hazai szabályozásoknak köszönhetően is (Csáki – Jámbor, 2013). Ezt a folyamatot a mezőgazdasági szerkezet koncentrációja és a foglalkoztatási kapacitás csökkenése követte (Megyesi, 2016). A mezőgazdaságban a foglalkoztatottságot és gazdálkodói eltartóképességét kell a középpontba helyezni a birtokkoncentráció hatásai közül, mivel egyes vélemények szerint jelenleg az agrárium a helyben lakó munkaképes lakosság 15-25%-át képes foglalkoztatni (Magda et al., 2021). Mindez különösen a hátrányos helyzetű vidéki térségek gazdaságfejlesztési lehetőségei szempontjából lehet érdekes (Ritter 2014). A kisgazdaságok jelentősége egyebek között az élelmiszer- és táplálkozásbiztonságban nyilvánul meg, továbbá az önellátáson és a regionális élelmiszerrendszerekben történő értékesítésen/termékelosztáson keresztül (Rivera et al., 2020) az alacsony jövedelmű vidéki háztartások számára fontos puffer a szegénységgel szemben (Davidova et al., 2012). Mindemellett számos országában a vidéki közösségek, a biológiai sokféleség, a hagyományos tájak és a kulturális örökség fenntartásához is kapcsolódnak a kisgazdaságok funkciói (Davidova et al., 2013). A gazdaságok csökkenése,

a foglalkoztatási lehetőségek beszűkülése a vidéki térségek társadalmi problémáinak fokozódásához járul hozzá (Ritter 2018).

A mezőgazdaság az egyik legjobban támogatott ágazat világszerte, különösen a fejlett országokban. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) szerint a mezőgazdasági termelőknek nyújtott éves bruttó transzferek összesen 223,6 és 272,6 milliárd USD között volt az OECD-országokban 2010 és 2017 között. Az Európai Unió az OECD-országok teljes összegének több mint 40%-át biztosította (Ciaian et al., 2021) a termelői számára, amely miatt az ágazat kiemelt célterület a mezőgazdaságot csupán forrástermelő ágazattá degradáló befektetői körök számára is. A közvetlen támogatások eloszlása földrajzilag és gazdaságméretük szerint torzít, az egy hektárra vagy az egy személyek támogatásigénylése kapcsán is (DG AGRI, 2011). A támogatások 80 százalékát a kedvezményezettek 20%-a kapta (Gorton et al., 2009), a közvetlen támogatások nagyon koncentráltak, a támogatások többségét kisszámú, nagy üzemmérettel rendelkező gazdaság tudhatja magáénak (Szerletics, 2020). Megyesi (2016) megállapítása szerint is a gazdaságok kevesebb mint 5%-a használ 100 hektárnál nagyobb szántóterületet, de ezek a gazdaságok a támogatott földek több mint felét használják.

Az EU gazdaságainak (10,5 millió mezőgazdasági üzem 2016-ban) kétharmada kevesebb, mint 5 hektár és az átlagos mezőgazdasági üzemméret pedig 16,6 ha volt 2016-ban. A gazdaságok közül 4,0 milliónak volt 2 000 euró alatt a termelési értéke, míg 3,0 millió gazdaságé 2 000–8 000 euró között volt. 2016-ban ezek a nagyon kicsi és kicsi gazdaságok az EU összes gazdaságának kétharmadát (67,6%) tették ki. Ezzel szemben 304 000 gazdaság (2,9%) éves jövedelme 250 000 euró volt (Eurostat, 2019). A birtokkoncentráció hatására nem csak hogy csökken a település népességmegtartó ereje, szűkül a mezőgazdasági vállalkozások száma, de sokszor erkölcsi problémák merülnek fel az érdekkörök között. Kay (2016) szerint is szélsőséges esetben ún. „földrablás” (land grabbing) jelenség alakulhat ki. Amely során tőkeerős piaci szereplők nagymértékű földfelvásárlásba kezdenek, a tradicionális földhasználati viszonyok felborulnak és ezáltal nagymértékű birtokkoncentráció alakul ki. A folyamat legjobban a helyben lakó támogatást igénylők számának vizsgálatával szemléltethető, ellenben az általánosságban kiadott hivatali statisztikákkal. A témakör efféle vizsgálata új, eddig kevésbé használt, de megkerülhetetlen dimenzióként került leírásra Győri és Kovách (2021) vizsgálatában is.

Anyag és módszertan

A szakirodalom megállapításaiból kiindulva, az itt bemutatott kutatás elsőként keresi a választ a helyben lakó támogatást igénylők személyére vonatkozóan, illetve vállalkozik a magánszemélyekhez köthető vállalkozások támogatás-felhasználásának feltárására. Az adatok standardizálásával kimutathatók a járások közötti egyenlőtlenségek, az átlagos birtokméret és a nem helyi támogatást igénylők területhasználata is. Ennek eredményeképpen megérthetővé válik az uniós források koncentrációja és egyenlőtlen elosztása, valamint az, hogy mely településeken nincsenek támogatást igénylők. Azon összefüggéseket kerestem, melyek jobban szemléltetik a területi egyenlőtlenségeket és aránytalanságokat, az üzemméret viszonyainak figyelembevételével, új mutatószám létrehozása révén. A birtokméret kategóriák használata világviszonylatban és uniós szinten is eltérő. Amíg európai statisztikában 100 hektár felett egységesen jelenik meg a nagy birtokméret, addig Magyarországon jogcímenként változóan, általában 300 vagy 1200 hektár kategóriaként. A MAK és KSH 2020 évi adatai alapján kiszámolt átlagos magyarországi birtokméret 29,25 ha. Az európai átlagos mezőgazdasági üzemméret 16,6 ha volt 2016-ban, ezért indokolt a magyarországitól eltérő, nem a teljes sokaság átlagával, hanem lényegesen csökkentett üzemméret kategóriáinként vizsgálni. A jelenlegi

kutatásban 0-20 hektár, 20-100 hektár, 100-300 hektár és 300 hektár feletti kategóriák lettek meghatározva. SPSS program segítségével történt az üzemméret kategorizálás, a földalapú támogatások átlagadatainak meghatározása és az évenkénti adatszűrés a MÁK 2015-2020 évi Közzétételi listáinak támogatáskifizetési adataiból. Excel programmal átlagoltam és végeztem el az alapszámításokat. A területalapú támogatási összegek elemzéséhez a nyilvánosan elérhető földhivatali művelési ág adatokat is felhasználtam. QGIS 2.18 programmal készítettem el az adatok térképi ábrázolását LAU 1 szinten.

A kutatás PhD kutatásom (birtokkoncentráció és támogatásmaximalizálás) részét képezi, újszerű adatokat szolgáltatva a kutatási témához. A vizsgálat további elemzések lehetőségét biztosítja.

A tanulmány a Magyar Tudomány Ünnepe 2021 programsorozatban megtartott „Új eredmények a fenntartható vidéki gazdaság és társadalom kutatásában” című konferencia keretében készült.

Eredmények

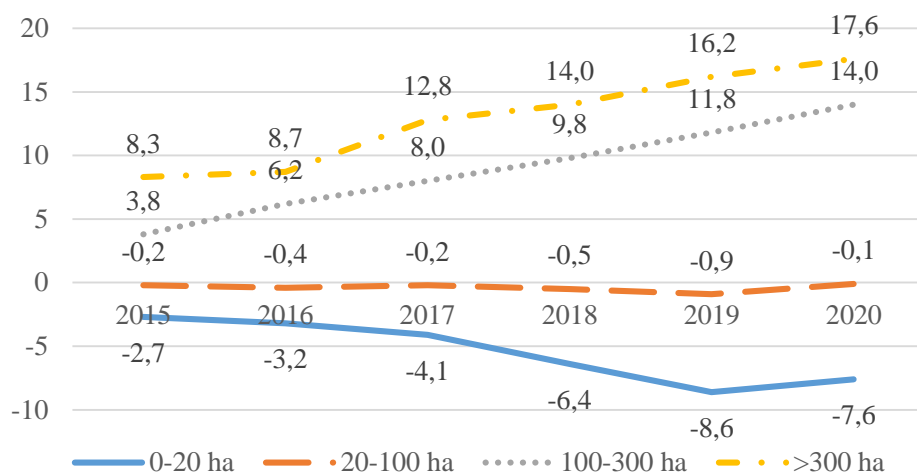
A MÁK adatai szerint (1. táblázat) a Közös Agrárpolitika 2014-2020 időszakában megfigyelhető létszámcsökkenés a kis- és közepes gazdaságokat érintette legnagyobb mértékben. A 100 hektár alatti kategóriában 11045 üzem szűnt meg, míg a 100 ha feletti kategóriában 1324 üzemmel bővült. A 20 hektár alatti üzemméretű gazdaságok esetében 2014-ben 141904 igénylőhöz képest 2020-ra 131122 főre csökkent az igénylők száma. A 20-100 hektár kategóriában kisebb mértékben csökkent a szám. 100 hektár felett az igénylők létszáma 8898-ról 10222-re emelkedett, mindkét üzemkategóriában. A 100 hektár alatti gazdaságok területei a nagygazdaságok üzemméretét növelik tovább fokozva a folyamatos birtokméret koncentrációt. A gazdálkodók számának csökkenése felerősíti az új megélhetés keresés miatti elvándorlást és a további birtokkoncentrációt. A 100 és 300 hektár közötti valamint a 300 hektár feletti nagy gazdaságok az összes terület 72,1 %-át használják, de a gazdaságoknak csak az 1,2 %-át teszik ki (Kerek – Marselek, 2009).

1. táblázat: Területalapú támogatást igénylők száma hazánkban, 2014-2020 (fő)

	0-20 ha	20-100 ha	100-300 ha	>300 ha	Σ
2014	141904	27209	6789	2109	178011
2015	138110	27167	7046	2283	174606
2016	137357	27105	7208	2293	173963
2017	136067	27142	7335	2378	172922
2018	132811	27074	7453	2404	169742
2019	129723	26973	7593	2450	166739
2020	131122	26946	7742	2480	168290

Forrás: MÁK adatai alapján saját szerkesztés, 2021

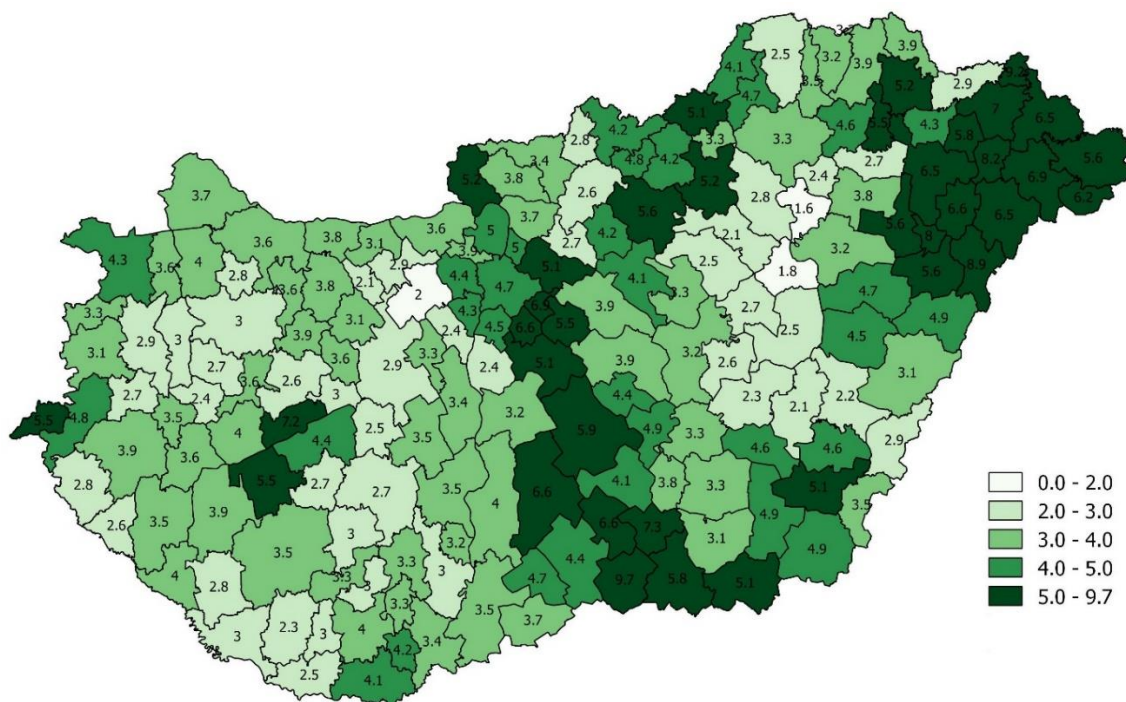
Bázisviszonyszámok (1. ábra) esetében a 2014 évi bázisévhez képest a 300 hektár feletti gazdaságok száma nőtt legnagyobb mértékben 17,6%-kal. A 100-300 hektár közötti igénylők esetében 14%-kal változott az igénylők száma. 20 hektár alatti gazdaságoknál 1%, illetve 7,6% a csökkenés a 20-100 hektár közötti gazdaságoknál. A csökkenő tendencia jelenős mértékben határozza meg a birtokkoncentrációt, megerősítve a szakirodalmi adatokat.

1. ábra: Támogatást igénylők számának változása birtokkategóriánként Magyarországon, 2014-2020 (2014=100%)

Forrás: MÁK adatai alapján saját szerkesztés, 2021

Az adatok újszerű vizsgálatával valósabb adat kapható a gyakorlati tapasztalatom szerinti birtok,- és támogatáskoncentrációra. Az állami nyilvántartási rendszerek a mezőgazdasági szereplőket nagyobb számban tartják nyilván, elfedve a valós helyzetet. A Közzétételi listákból elkészített újszerű adatok valósabb képet adnak a gazdálkodók számáról és a birtokkoncentráció jelenlegi helyzetéről (Lipcsei – Ritter, 2020). Az adatok standardizálásával és átlagolásával újszerű adatokat számoltam ki. A 2. ábrán 100 hektár támogatható területre eső helyben lakó magánszemélyeket ábrázoltam LAU 1 szinten. Nyilvános Takarnet adatok segítségével meghatározásra került településenként a támogatható terület (szántó, legelő, rét, gyümölcsös, szőlő, kert művelési ágak) nagysága.

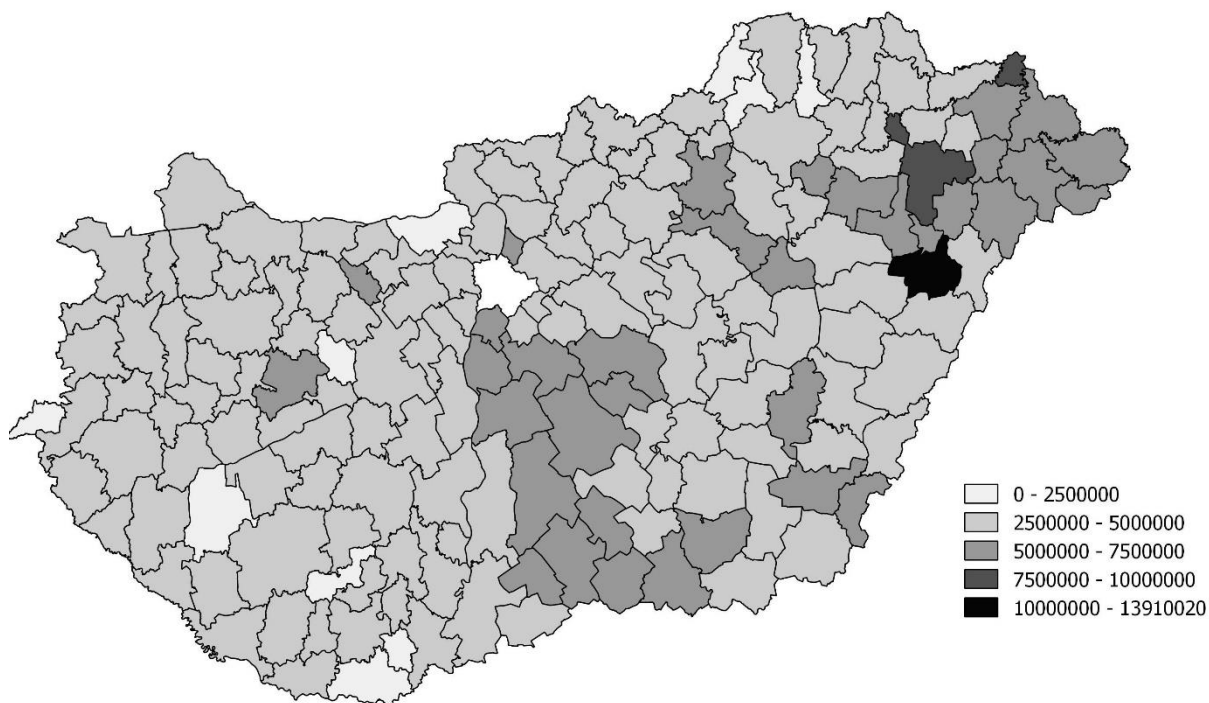
2. ábra: 100 hektár támogatható területre eső helyben lakó magánszemélyek átlagos száma Magyarországon, 2014-2020 (fő/100 ha)

Forrás: MÁK adatai alapján saját szerkesztés 2021

A támogatható terület 100 hektárra történő standardizálásával egységesítettem a települések támogathatósági adatait, kizárva az erdősültség vagy beépítettség torzító hatását. Ezen módszer szerint meghatározott adatok pontosabb adatokat biztosítanak a korábbi egy éves kimutatásnál. Jelentősége megmutatkozik a vidéki járások hangsúlyosabb megjelenésében, Budapest másodlagosságában és egy-egy járás (Mezőcsáti, Tiszafüredi, Bicskei) alacsony mutatószámában.

Az adatok szerint megállapítható a Duna-Tisza köze, Nyírség, Szatmár-Beregi-síkság és Hajdúság kedvezőbb birtokstruktúrája helyben lakó gazdálkodók tekintetében. Az érintett járásokban 100 hektár támogatható területre 5 vagy több fő jut, illetve az átlagos birtokméret ezáltal 20 hektár, vagy kevesebb. A járások többsége 4 érték alatti tartományban helyezkedik el, 69 járás van a 4 feletti szektorban. Az Alföld domináns jellege sem jelenik meg, mert azt a birtokkoncentráció, a nagy agrárcégek földhasználata és a támogatást igénylők nem helyben lakása jellemzi. Az alapadatok efféle alkalmazása valósabb adatokat szolgáltat. Amennyiben az európai átlagot vesszük figyelembe (16,6 ha), a sötétzöld színű járások jelentik az uniós szintet.

A vizsgálat kiterjesztésével elemezhető a támogatást igénylők forrásfelhasználása, amely további adatokat szolgáltat a birtokkoncentrációra vonatkozóan. A Közzétételi lista jogcímei (Területalapú támogatás, Zöldítés, Termeléshez kötött támogatások, Agrár-környezetgazdálkodás, Ökológiai gazdálkodás) alapján meghatározásra került az egy gazdára jutó támogatás összege. A 3. ábra hat év átlagolt adatait ábrázolja a földhivatali művelési ágak alapján meghatározható támogatható területek vonatkozásában. A támogatható területek bevonásával kiküszöbölésre került a mezőgazdasági termelés szempontjából nem releváns művelési ágak (erdő, nádas, kivett, stb.) torzító hatása. Budapest adatait nem tartalmazza a térkép, mivel nem minden kerület rendelkezik mezőgazdasági területekkel, ezáltal nem határozható meg az érték.

3. ábra: 100 hektár támogatható területre eső helyben lakó magánszemélyek által igényelt földalapú támogatások átlagos összege hazánkban, 2014-2020 (Ft/100 ha)

Forrás: MÁK adatai alapján saját szerkesztés 2021

Az eredmények alapján megállapítható, hogy magyarországi járások döntő többségében 100 hektáronként 2,5-5 millió forint földalapú támogatás jutott egy helyben lakó gazdálkodóra a vizsgált időszakban. 34 járásban a támogatás összege 5-7,5 millió forint közé esett. A Nyíregyházi járásban 7858992 Ft, a Záhonyi járásban 8847974 Ft volt ez az összeg. A járások közül a Debrecenire jutott a legnagyobb forrás. Az adatok többségében a nagyobb számú helyi gazdálkodók nagyobb támogatást használtak fel átlagosan. A birtokkoncentráció és támogatásmaximalizálás szempontjából azoknak a járásoknak van jelentősége, amelyekben az átlagtól eltérő volt a forrásfelhasználás összege (0-2,5 millió forint földalapú támogatás jutott egy helyi gazdára 100 hektáronként a Szentgotthárdi, Marcali, Hegyháti, Siklósi, Bólyi, Várpalotai, Esztergomi, Putnoki, Kazincbarcikai és Szerencsi járásokban), és a alacsonyabb számú helyben lakó gazdálkodó nagyobb támogatási összeggel párosul (Tiszafüredi, Füzesabonyi, Tiszaújvárosi, Gyomaendrődi, Oroszlányi járások). Az adatokat nagyban befolyásolja a nem magányszemély igénylők és a nem helyben lakó gazdálkodók száma, és az egy érdekkörhöz köthető birtokkoncentráció is. A 2. és 3. ábra közötti átfedés mutatja a forrásfelhasználás szempontjából optimálisnak tartható járásokat Pest, Bács-Kiskun, Szeged-Csanád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyes részein. Földalapú támogatás szempontjából 5-7,5 millió forint/fő/100 ha átlagos támogatásban részesültek a gazdák úgy, hogy üzemméretük 20 hektár alatti volt (vagyis a 100 hektárra eső helyben lakó gazdák száma 5-nél nagyobb). Ezáltal megállapítható, hogy ezek a gazdák kis üzemméretükkel ellentétben jelentős földlapú támogatásban részesültek. Okaként a támogatások kapcsolása, azaz a támogatásmaximalizálás nevezhető meg.

Következtetések

A magyarországi gazdálkodók száma folyamatosan csökken. Mindemellett a helyben lakó gazdálkodók száma is nagymértékben változik, a birtokméret növekedésével a *nagy és óriás* gazdaságok javára. 69 járásban közelíti meg az átlagos birtokméret az uniós átlagot. Elhelyezkedés szempontjából a Duna-Tisza közére, Nyírségre, Hajdúságra és a Szatmár-Beregi-síkságra jellemző a koncentráció. A Mezőcsáti, Tiszafüredi és Bicskei járásban 50 hektár feletti az üzemméret átlaga magánszemélyek esetében. Az éves adatok standardizálásával nem jelentkezik Budapest-vidék kontraszt, vizsgálható válik Budapest és agglomerációja, valamint területi egyenlőtlenségek jelennek meg olyan járásokban, amelyekben alapvetően nem volt ismeretes területi egyenlőtlenség és birtokméretkoncentráció.

A Közös Agrárpolitika hatékonyságának feltárása, a jelenlegi folyamatok értékelése aktuális kihívás. A MÁK Közzétételi listáinak adatai újszerű adatokat eredményeznek a támogatások területi felhasználása és a birtokméret vizsgálata szempontjából. Az évenkénti adatok jelentősége a helyben lakó és helyi nem magányszemély támogatást igénylők szempontjából jelentős. Emellett lehetőséget biztosít a nem helyi támogatást igénylők területhasználatának vizsgálatára is. Az évenkénti adatok standardizálása a kifizetések rendszertelensége, és a területi egyenlőtlenségek miatt szükséges. A témában eddig nem publikált adatok más dimenzióba helyezik a tárgykört. További vizsgálatokhoz szolgáltat adatot a 100 hektár támogatható területre eső helyben lakó támogatást igénylők száma. A forrásfelhasználás elemzésével is vizsgálhatóak és meghatározhatóak a negatív vidéki folyamatok a birtokkoncentráció vonatkozásában.

A vizsgálat szerint megállapításra került, hogy a földalapú támogatások kapcsolásával is érhető el nagyobb forrás, nem szükséges a birtokkoncentráció. A támogatások koncentrációja több jövedelmezőbb gazdaságot eredményezhet, amely az életképességet biztosítja, és nem degradálja a vidék népességeltartó képességét.

A kérdéskör alapos elemzése valós adatokat szolgáltat az üzeméret és az uniós források szempontjából, továbbá számos módosító javaslattal járulhat hozzá a rendszer további gyakorlati fejlesztéséhez, épüléséhez, a minél hatékonyabb működésének elősegítése érdekében.

Felhasznált szakirodalom

1. Burgerné G. A. (2017): Kis és nagy gazdaságok Magyarországon – integrációs kapcsolatok: történeti áttekintés. *Gazdálkodás*. Vol. 61 No. 5. 381-397. p.,
2. Ciaian P. et al. (2021): The capitalization of agricultural subsidies into land prices. *Annual Review of Resource Economics*, Vol. 13. 17-38. p., DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-resource-102020-100625> Csáki C. – Jámbor J. (2013): Impacts of the EU enlargements on the new member states agriculture. *Acta Oeconomica et Informatica*. Vol. 16 No. 1. 35-50. p.
3. Davidova S. et al. (2012): Subsistence farming, incomes, and agricultural livelihoods in the new member states of the European Union. *Environment and Planning C: Government and Policy*. Vol. 30 No. 2. 209-227 p. DOI: <https://doi.org/10.1068/c1195r>
4. Davidova S. - Bailey A. - Dwyer J. - Erjavec E. - Gorton M. - Thomson K. (2013): Semi-Subsistence Farming-Value and Directions of Development. Directorate-General For Internal Policies. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495861/IPOL-AGRI_ET\(2013\)495861_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495861/IPOL-AGRI_ET(2013)495861_EN.pdf) Letöltés ideje: 2022.03.08.
5. DG Agri (2011): Agricultural Policy Perspectives Briefs. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-policy-perspectives-brief-01_en.pdf Letöltés időpontja: 2021. 05. 16.
6. European Commission (2013): Structure and dynamics of EU farms: changes, trends and policy relevance. *EU Agricultural Economics Briefs 9/2013*, Brussels: European Commission
7. Eurostat (2019): Agriculture, forestry and fishery statistics - 2019 edition. Publications Office of the European Union, Luxembourg, DOI: <https://doi.org/10.2785/798761>
8. Gazdag L. (2003): A XXI. század multifunkcionális mezőgazdaságának stratégiái. *Gazdaság és társadalom*. Vol. 14. No. 2. 39-66. p.,
9. Gorton, M. – Kovacs B. – Mizik T. – Davidova, S. – Rättinger, T. – Iraizoz, B. (2003): An Analysis of the Commercially Oriented Farms in Hungary. *Post-Communist Economies*. Vol. 15. No. 3. 401-416. p., DOI: <https://doi.org/10.1080/1463137032000139070>
10. Gorton, M. – Hubbard, C. – Hubbard, L. (2009): The folly of the European Union Policy Transfer: Why the Common Agricultural Policy (CAP) does not fit Central and Eastern Europe? *Regional Studies*. Vol. 3. No. 43. 1305-1317. p., DOI: <https://doi.org/10.1080/00343400802508802>
11. Győri Á. – Kovách I. (2021): A települési egyenlőtlenségek új dimenziója: a mezőgazdasági földhasználat-szerkezet. *Tér és társadalom*. Vol. 36. No. 1. 59-81. p., DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.36.1.3388>
12. Hubbard C. (2009): Small Farms in the EU: How Small is Small? 111 th EAAE-IAAE Seminar „Small Farms: Decline or Persistence”. Kent: University of Kent.
13. Hughes, G. (2000): Total Productivity of Emergent Farm Structures in Central and Eastern Europe, 61–87. p. In: Banse, M.–Tangermann, S. (szerk.) *Central and Eastern European Agriculture in: Expanding European Union*. Wallingford: CABI
14. Kay, S. (2016). Land grabbing and land concentration in Europe. *A Research Brief*

15. Káposzta, J. – Némediné K. K. (2021): A mezőgazdasági földhasználat történeti változásai Magyarországon. *Studia Mundi-Economica*, VOL. 8. No. 3. 60-71. p. DOI: <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2021.08.03.60-71>
16. Kerek Z. – Marselek S. (2009): A vidékfejlesztés gyakorlata, lehetőségek, intézkedések. Szaktudás Kiadó Ház Rt. Budapest.
17. KSH (2016): Agrárium 2016. Statisztikai tükör, 2016. november 22. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gszo/agrariumelo16.pdf>, Letöltés időpontja: 2021.04.11.
18. Lipcsei J. – Ritter K. (2020): Changes in the number of large farms through positive and negative examples based on a questionnaire survey. 133-140. p. In: Győri T. – Arany F. – Egri Z. (szerk.): Chances and challenges for the European rural development (2021-2027): 4th International Scientific Conference on Rural Development, Peer-reviewed Scientific Conference Proceedings. Szarvas: SZIE
19. Magda S. et al. (2021): Merre tovább magyar vidék, magyar falu? *Gazdálkodás*. Vol. 46. No. 6. 492-516. p., DOI: https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.65.6.t.pp_492-516
20. Megyesi B. (2016): Landscape after accession: the effects of agricultural and rural policies on farming – results of a case study conducted in Western-Hungary. HETFA Working Papers, 2016/18. Budapest: Héfta Kutatóintézet
21. Ritter K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika*. Vol. 48. No. 5. 554-572. p.
22. Ritter K. (2014): Possibilities of local economic development (LED) in lagging rural areas. *Acta Carolus Robertus*. Vol. 4. No. 1. 101-108. p.
23. Ritter K. (szerk.) (2017): Vidékgazdasági tanulmányok. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó
24. Ritter K. (2018): Special features and problems of rural society in Hungary. *Studia Mundi – Economica*. Vol. 5. No. 1. 98-112. p. DOI: <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.98-112>
25. Rivera M. et al., (2020): Assessing the role of small farms in regional food systems in Europe: evidence from a comparative study. *Global Food Security*, 26, 100417. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100417>
26. Szerletics Á. (2020): A Közös Agrárpolitika közvetlen támogatásainak regionális gazdasági hatásai. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola. DOI: <https://doi.org/10.14267/phd.2021009>
27. Valkó G. (2014): A gazdaságszerkezet változása 2000-2013 között. *Gazdálkodás*. Vol. 58. No. 3. 211-221. p.